

УДК 721.01

*Халена Олександра Сергіївна,  
аспірант, молодший науковий співробітник відділу  
дизайну архітектурного середовища  
Інституту проблем сучасного мистецтва  
Академії мистецтв України  
alexha.apelach@gmail.com*

## РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ЛОКАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

**Мета роботи.** Проаналізувати результати регіональних досліджень, ініційованих автором в контексті урбаністичних заходів в різних містах України: Запоріжжя, Слов'янськ, Бердичів, Полтава. **Методологія.** При проведенні урбаністичних заходів та досліджень автором було використано такі методи як воркшоп та фасилітація для ведення групової роботи. **Наукова новизна.** В роботі вперше було апробовано й опрацьовано найбільш прийнятні техніки, на основі побудови діалогу в громаді, що мають вигляд комбінацій вищезазначених форматів взаємодії зі спільнотами. Сформульовано потенціал розвитку індивідуальних особливостей індустріального середовища на основі власних авторських експериментів. **Висновки.** В результаті проведених досліджень виявлена важлива проблема залучення громадян до трансформацій міст та їх самоідентифікації з місцем проживання. Означені експериментальні дослідження свідчать про високу актуальність інтеграції індустріальних просторів в сучасне місто та готовність громад до роботи над цією темою. Ініціативи громад є вагомим стимулом для трансформації та пристосування індустріальних історичних будівель під нові функції, що відповідають потребам сучасності.

*Ключові слова:* постіндустріальне місто, воркшоп, промислові будівлі, трансформація.

*Халена Олександра Сергеевна, аспирант, младший научный сотрудник отдела дизайна архитектурной среды Института проблем современного искусства Академии искусств Украины*

### Региональные исследования потенциала постиндустриальных локаций для развития городов Украины

**Цель работы** – проанализировать результаты региональных исследований, инициированных автором в контексте урбанистических мероприятий в разных городах Украины: Запорожье, Славянск, Бердичев, Полтава. **Методология.** При проведении урбанистических мероприятий и исследований автором были использованы такие методы как воркшоп и фасилитация для ведения групповой работы. **Научная новизна.** В работе впервые были апробированы и обработаны наиболее подходящие техники, на основе построения диалога в обществе, имеющие вид комбинаций вышеупомянутых форматов взаимодействия с сообществами. Сформулировано потенциал развития индивидуальных особенностей индустриальной среды на основе собственных авторских экспериментов. **Выводы.** В результате проведенных исследований выявлена важная проблема привлечения граждан к трансформациям городов и их самоидентификации с местом проживания. Указанные экспериментальные исследования свидетельствуют о высокой актуальности интеграции индустриальных пространств в современный город и готовность сообществ к работе над этой темой. Инициативы сообществ являются весомым стимулом для трансформации и приспособления индустриальных исторических зданий под новые функции, отвечающие потребностям современности.

*Ключевые слова:* постіндустріальний город, воркшоп, самоідентифікація, ревіталізація, виклики.

*Khalepa Aleksandra, Postgraduate student, junior Researcher, Department of Design of the Architectural Environment, Institute for Modern Art Problems Academy of Arts of Ukraine*

### **Regional research potential locations for development of post-industrial cities in Ukraine**

**The purpose of the article** is to analyze the results of regional studies initiated by the author in the context of urban activities in different cities of Ukraine: Zaporozhye, Slavyansk, Berdichev, Poltava. **Methodology.** In carrying out urban activities and researches, the author used such methods as workshop and facilitation for group work. **Scientific novelty.** For the first time, experiments tested the most conventional techniques, based on building a community dialogue that looks like combinations of the formats mentioned above of interaction within communities. Own author's experiments formulated the potential for development of individual peculiarities of the industrial environment. **Conclusions.** As a result of the research, an important issue was found - to involve citizens in urban transformations and a self-identification of people with the place of residence. These experimental studies indicated high relevance in the integration of industrial spaces into a modern city and willingness of communities to work on this topic. Community initiatives are a powerful incentive for the transformation and adaptation of historic industrial buildings to new features that meet the needs of the present.

*Key words:* post-industrial city, workshop, identification, revitalization, calls.

Актуальність теми дослідження. Об'єкти промислової культурної спадщини України репрезентують індустріальну епоху, що зазнала особливого розквіту в ХХ столітті. Надмірна індустріалізація України, яка перебувала у складі СРСР, проведена у період другої половини 1920-х до кінця 1930-х років, кардинально трансформувала соціально-економічні процеси, а також у великій мірі менталітет українського народу в ХХ столітті.

За радянську добу Україна визначалася як основний плацдарм проведення індустріалізації в СРСР, оскільки саме тут знаходилися основні вугільні родовища і підприємства металургії. Індустріалізація відбувалася за рахунок крайнього перенапруження трудових та промислових ресурсів і супроводжувалася політичною пропагандою. Матеріальні стимули замінювалися моральними та політико-ідеологічними. В результаті на теренах сучасної України залишилося багато промислових об'єктів, частину яких становлять нерухомі пам'ятки історико-культурної спадщини трьох типів: визначні місця, споруди (витвори) та комплекси (ансамблі) [1].

Промислові зони, що знаходились на околицях міст, опинилися в центрі, нерідко в історичному ареалі. Це накладає на промислові будівлі особливий регламент щодо поводження з ними та утримання з метою збереження традиційного характеру середовища. Будівлі колишніх заводів та фабрик представляють особливий інтерес для дослідження їх ролі в житті, як окремого кварталу так і сучасного міста.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання еволюції промислової архітектури та охорони пам'яток індустріальної доби ґрунтовно опрацьовані В. Ієвлевою, О. Морозовою. Різноманітні аспекти архітектури періоду індустріального розвитку (промисловість, залізничне господарство, міські інженерні системи тощо) висвітлено у монографіях В. Ієвлевої. В них також проаналізовано світовий

і вітчизняний досвід збереження пам'яток архітектури та містобудування, запропоновано метод музеєфікації з метою максимального виявлення їхньої історико-культурної, наукової, художньої цінності [1].

Специфіка, типологія, закономірності формування об'єктів промислової архітектури є об'єктом наукових досліджень О. Морозової, в працях якої здійснено аналіз як окремих об'єктів (будівель і споруд), так і містобудівних промислових комплексів. Висвітлюється історія становлення архітектури індустріальної доби, основні періоди її розвитку, знакові споруди, творчість архітекторів та інженерів, особливості формування європейського, американського й вітчизняного промислового зодчества [2].

Аналіз основних практичних підходів до реабілітації промислових і транспортних територій міст з урахуванням ціннісно-сміслових концептуальних установок здійснено в роботі Т. Бистрової, в якій підкреслюється значущість архітектурних методик, що передбачають довгостроковість, масштабність й партисипативність реабілітаційних проєктів [3]. Проблема реабілітації промислових територій, що притаманна багатьом пострадянським містам, досліджується О. Демидовою з застосуванням «біологічного» підходу [4].

Світовий досвід використання індустріальної спадщини у туристично-рекреаційній діяльності, який свідчить про доволі значний інтерес туристів до промислових об'єктів, висвітлюється в працях В. Пацюк. Тому Україна, на думку автора, цілком може впроваджувати аналогічну практику в промислових районах, пропонувати альтернативні об'єкти для відвідування у вже визнаних туристичних центрах [5].

Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, що обумовлює принципові зміни в розумінні та функціонуванні музеїв, перегляд завдань та форм їх діяльності, розглядається в дослідженні О. Курної [6].

Поліморфізм художньої мови сучасного мистецтва, який відтворює світоглядні засади постмодернового мистецтва на прикладах робіт вітчизняних митців розкривається у працях Г. Вишеславського [7]. Русійні засади культурного і світоглядного контексту доби знаходяться в центрі уваги мистецьких творів й мистецтвознавчих праць О. Чепелик [8]. Актуальні питання сучасного мистецтва, експонованого у відкритих міських просторах, художні практики в урбаністичних просторах кінця ХХ – початку ХХІ вивчаються А. Єфімовою з врахуванням регіональної специфіки. Дослідниця комплексно розкриває особливості функціонування мистецтва в урбаністичних просторах західноукраїнського регіону, визначає основні його форми та перспективи розвитку [9].

Мета дослідження. Проаналізувати результати регіональних досліджень, ініційованих автором в контексті урбаністичних заходів в різних містах України: Запоріжжя, Слов'янськ, Бердичів, Полтава.

Виклад основного матеріалу. Виявлення потенціалу розвитку функціонально-просторової структури було проведено за допомогою експериментальних досліджень окремих локацій міст України.

5 та 6 вересня 2015 в Бердичеві зусиллями UrbanLabKiev була проведена робота по стратегуванню майбутнього міста. У форматі воркшопу було проведено

ряд презентацій досліджень по економіці, енергетиці, екології, історії та культурі, історико-архітектурній та єврейській спадщині міста. Комплексно проаналізовано потенціал місця; залучено громадськість, бізнес, владу, активістів та експертів для налагодження внутрішньої комунікації; зібрано вихідні дані для формування подальшої стратегії розвитку міста та виявлено найбільш перспективні локації. В результаті опрацьовано концепцію «Беверс – верстат культурного життя», що передбачає ревіталізацію та пристосування мережі промислових зон Бердичева. Запропоновано облаштування заводу для проведення культурних подій і акцій з метою перетворення спустошених індустриальних зон на повноцінну мережу культурних індустрій. Цей процес спрямований на консолідацію громади, влади, професіоналів і підприємців для використання спільного ресурсу та наповнення індустриальних просторів новим змістом.

Також було опрацьовано концепції «Ріо-де-Бердичів», «Бердичів – місто чотирьох культур» і «Бердичів – єврейське місто», які спрямовані на сталий розвиток міста та доповнюють одна одну, з'єднуючись у спільну стратегію розвитку міста. Подальше просування розпочатих ініціатив залежить від активної позиції стейкхолдерів [3].

9 квітня 2016 року під час культурно-мистецького фестивалю «P.ART.TER» в Полтаві відбувся воркшоп на тему «Самоідентифікація в індустриальному просторі», яка відповідала загальній концепції заходу. За задумом організаторів територія колишнього цеху Полтавського турбомеханічного заводу перетворилася на креативний простір з кількома зонами: хенд-мейд, фут-корт, експозиційна, музична зона та лекторіум. Поява такої ініціативи свідчить про те, що Полтава має достатній творчий потенціал, який з часом може перетворитися на потужний громадський рух, спрямований на підвищення культурного рівня населення як міста, так і регіону.

На воркшопі було досліджено термін самоідентифікації та визначення ролі індустриального простору, висловлювались цікаві думки, а саме: самоідентифікація як спроба зрозуміти себе та ідентифікувати у суспільстві; ідентифікація простору пов'язана з визначенням ролі, положення та особливостей окремого простору; індустриальний простір як модель сучасного міста [4].

Під час мозкового штурму було напрацьовано багато ідей серед яких, для моделювання було обрано ідею екстремального парку. Проаналізовано виклики, які можуть постати, а саме: слабка інфраструктура, пошук інвестора, опір влади, незацікавленість громади. Однак було вирішено поглянути на виклики як на можливості діяти з цієї позиції задля консолідації суспільства.

Насамкінець учасники воркшопу розіграли сцену урбаністичного діалогу між владою, громадою, бізнесом, ЗМІ, екстремалами та архітекторами стосовно реалізації екстремального парку на місці занедбаного виробництва.

19 по 22 квітня 2016 р. в Краматорську та Слов'янську відбувся форум «UkraineLab: Розвиток громад та локальні ініціативи в (пост)кризових регіонах». В його рамках у кластері «Розвиток громад через урбаністичні практики, екологічний розвиток та розвиток (моно)індустріальних міст» було проведено воркшоп «Використання викликів постіндустріальної доби для розвитку міста»,

націлений на виявлення, дослідження та трансформацію промислових зон. Обговорювалися ідеї рекультивативної, очищення та видозмін промислових зон. Зокрема, під час мозкового штурму були опрацьовані ідеї перетворення промислових просторів на приватні монофактури, рекреаційні зони, технопарки, дитячі центри, експериментальні бази для досліджень альтернативних джерел енергії, простори альтернативної освіти тощо [5].

Проведений аналіз дозволив виявити сильні і слабкі сторони промислових зон, їх можливості та загрози. Досліджено два основних виклики індустріальних зон (відсутність відповідного законодавства та інертність населення), які з часом можуть трансформуватися на позитивні моделі розвитку. Також опрацьовано дві стратегії: залучення людей до формотворення індустріального простору та створення законодавчої бази для впровадження спільних рішень.

Серед мінусів промислових просторів учасниками були виділені екологічні проблеми, негативний імідж, велика площа, сумнівна естетика, значні капіталовкладення, проблеми безпеки, ізоляваність простору (приватизація та обмеженість доступу), негативне сприйняття культури робітничого класу. Серед плюсів: великі площі, наявна інфраструктура для потенційних технопарків, унікальність простору, наявність прилеглих зелених зон, ресурсна база знань, додаткові робочі місця [4].

Опрацювання проблем промислових просторів дозволило виявити основні заходи щодо залучення населення до інтеграції індустріальних просторів в сучасне місто, а саме: створення системи інформування, визначення потреб аудиторії, фінансування, підготовка фахівців, залучення дітей і людей літнього віку до практичного освоєння промислових територій, використання соціальних мереж. Загалом все спрямоване на розвиток людей, на задоволення ними від результатів своєї праці та на створення просторів для творчості [3].

Наявність відповідної законодавчої бази сприятиме низці позитивних змін: зменшенню корупції, створенню позитивного клімату для бізнесу, формуванню активного громадянського суспільства, нового мислення.

Щорічний всеукраїнський фестиваль «З країни в Україну» – це мандрівна культурно-просвітницька інтерактивна і мобільна платформа для всієї родини, котра активізує локальну, урбаністичну громаду міста та пробуджує громадську діяльність, об'єднуючи міських активістів, навчаючи та мотивуючи їх до нових власних проєктів.

2016 року фестиваль охопив 11 міст українських міст, а саме: Покровськ, Костянтинівка, Бахмут, Лисичанськ, Сєвєродонецьк, Старобільськ, Нікополь, Кривий Ріг, Запоріжжя, Бердянськ, Маріуполь. Фестиваль тривав місяць, основна програма розгорталась впродовж одного – трьох днів наприкінці кінці тижня.

У Запоріжжі фестиваль «З країни в Україну», організований локальною командою та залученими волонтерами, був поділений на кілька локацій: народні ремесла, літературні читання, інновації, дитячі ігри, спортивні, художні, кінематографічні, театральні, лекційні та інші події.

У межах фестивалю було проведено триденний воркшоп «Дослідження в спільноті: Запоріжжя в період трансформацій», яке здійснювала дослідницька

команда у складі активістів, дослідників, мистецтвознавців, галеристів, урбаністів та істориків.

Воркшоп був націлений на взаємний обмін досвідом, на розвиток навичок побудови діалогу в спільноті. Завданнями заходу було проаналізувати плюси, мінуси, проблеми, виклики та можливості міста, визначити і опрацювати найбільш привабливі для запуску локації. Підчас воркшопу розглянуто позитивні закордонні і вітчизняні приклади залучення креативних ініціатив до вирішення проблем міста [2].

Локація, на якій відбувався воркшоп, – арт-галерея «Баранік», перша і до сих пір єдина в місті галерея, що займається сучасним мистецтвом та знайомить глядачів з роботами українських митців. При галереї працює арт-школа та музей старого Запоріжжя. Кожну весну галерея «Баранік» збирає митців та людей небайдужих до мистецтва на Ленд-арт фестивалі «Хортиця». Ця галерея дотична до багатьох ініціатив в місті, зокрема до влаштування трамвайної екскурсій «Діагональна» від промзони до центра міста. На лінії маршруту залишилися старовинні зупинки, які можливо реставрувати [7].

Наступна запорізька локація – 77-й завод, який знаходиться на території історичного ареалу міста неподалік проспекту Маяковського і підлягає джентрифікації. В будівлі заводу вже знаходяться рок-клуб, будівельний магазин та різні креативні секції. На цій локації вже поступово навколо спільних інтересів гуртується спільнота, тут легко орендувати приміщення в залежності від цілей та вподобань. В перспективі ця локація може перетворитися на домівку для креативних індустрій. Як виявилось підчас воркшопу, ця локація – одна з найоптимальніших для запуску трансформацій в місті, тому було вирішено дослідити її як пілотний варіант.

Серед досліджених локацій Запоріжжя – Соцмістечко, що було номіновано до списку пам'яток ЮНЕСКО. Першим кроком для активізації цього місця обговорювалося пристосування дитячого садка під музей конструктивізму. Ця пропозиція прийняла форму Школи авангарду та лабораторії на кшталт Баухауз, де передбачається проведення виставок, семінарів, молодіжних освітніх програм. Для цього було розроблено поетапний план: виявити власника та домовитись про приватно-громадське партнерство, сформувати команду менеджерів та залучити агентів змін. Планом також передбачається підготовка презентації, візуальний проект, суботник та організація виставки відкриття.

Таким чином, в процесі воркшопу було виявлено дві перспективні локації: «Соцмісто» і «77-й завод». Двоповерхова будівля в центрі Соцміста, колишній напівзруйнований дитячий садок, є важливим ресурсом для запуску трансформацій. Поява кластеру «Соцмісто» на мапі Запоріжжя в контексті тематичного національного маршруту конструктивізму Запоріжжя-Харків-Дніпропетровськ-Одеса започаткувала би розвиток індустріального туризму [1].

Для видозміни локації «77-й завод» запропоновано влаштування урбансаду, в якому поєднувалося експозиції індустріального заводу, музей сучасного мистецтва та вирощування овочів та фруктів. Ця локація має бути придатною

для дозвілля містян, влаштування концертів, лекцій та публічних обговорень. Таким чином виявляється реалізація задуму «Запоріжжя – місто-сад» [9].

Загалом Запоріжжя має понад 60 потенційних локацій, придатних до реалізації, серед них: «Ворота в місто», «Вежі», «Діагональна», «77-й завод», завод «Гамма», басейн «Орбіта», електроапаратний завод, оглядові майданчики в промзонах та дах заводу «Укрграфіт». Запоріжжя є унікальним містом з привабливим історичним ландшафтом, багатою історією і всі ці аспекти заслуговують на поглиблене осмислення та реалізацію прихованого в них потенціалу.

Наукова новизна. У роботі вперше було апробовано й опрацьовано найбільш прийнятні техніки, на основі побудови діалогу в громаді, що мають вигляд комбінацій вищезазначених форматів взаємодії зі спільнотами. Сформульовано потенціал розвитку індивідуальних особливостей індустріального середовища на основі власних авторських експериментів.

Висновки. У результаті проведених досліджень були сформульовані актуальні завдання щодо використання індивідуальних особливостей індустріального середовища, його особливого колориту та розташування в урбаністичному просторі для розвитку міст. Виявлена важлива проблема залучення громадян до трансформацій міст та їх самоідентифікації з місцем проживання. Ця проблема є нагальною для кожного українського постіндустріального міста. Спустошені колишні промислові простори освоюються зараз переважно комерційними проектами, розробленими в ідеології споживання. У той же час, все відчутнішою стає суспільна потреба в реалізації громадських ініціатив, орієнтованих на розгортання різноманітних мистецьких практик.

Таким чином, означені експериментальні дослідження свідчать про високу актуальність інтеграції індустріальних просторів в сучасне місто та готовність громад до роботи над цією темою. Ініціативи громад є вагомим стимулом для трансформації та пристосування індустріальних історичних будівель під нові функції, що відповідають потребам сучасності. Це не раз було озвучено під час спільної роботи як окремими учасниками експериментів, так і професійними спільнотами.

### *Література*

1. Ієвлева В.П. До проблеми охорони цінних історичних та інженерних споруд Києва // Культурна спадщина Києва: дослідження та охорона історичного середовища. – К. : АртЕк, 2003 р., с 74-80.
2. Морозова Е.Б. Эволюция промышленной архитектуры. – Мн. : БНТУ, 2006. – 240 с.
3. Быстрова Т. Ю. Реабилитация промышленных территорий городов: теоретические предпосылки, проектные направления // Академический вестник УралНИИпроект РААСН. 2013. № 3. С. 23–25.
4. Демидова Е. В. Реабилитация промышленных территорий как части городского пространства / Е. В. Демидова // Академический вестник УралНИИпроект РААСН. – 2013. – №1. – С. 8–13.
5. Пацюк В.С. Криворізький національний університет Аналіз світового досвіду становлення туризму індустріальної спадщини // Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та геології: матеріали Третьої міжнародної наукової конференції. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – С.273-278.

6. Курна О.С. Зміна ролі музею при переході від індустріального суспільства до суспільства споживання // Філософська антропологія та філософія культури. – К. : 2013. – С 133-140.
7. Вишеславський Г. Сучасне візуальне мистецтво України періоду постмодернізму // Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст. К. : Інтертехнологія, 2006. Кн.2. С.424-481.
8. Чепелик О. Взаємодія архітектурних просторів сучасного мистецтва та новітніх технологій або мультимедійна утопія / О. Чепелик. – ПІСМ НАМУ. – К. : «Хімджест», 2009. – 260 с.
9. Єфімова Г. Сучасні художні практики в міському просторі як засіб актуалізації колективної культурної пам'яті: західноєвропейський та український досвід / Анна Єфімова // Мистецтвознавчий автограф: зб. наук. праць кафедри ІТМ ЛНАМ. – 2013 – №6-7. – С. 244–256, с. 245.

### *References*

1. Ievleva, V.P. (2013). On the problem of the protection of valuable historical and engineering constructions of Kyiv Cultural heritage of Kyiv: research and protection of historical mediums. Kyiv: Artek [in Ukrainian].
2. Morozova, E.B. (2006). Evolution of industrial architecture Minsk: BNTU [in Russian].
3. Bystrova, T. Y. (2013). Rehabilitation of industrial areas of cities: theoretical premises, design directions Yekaterinburg: Academic Bulletin UralNIIproekt RAASN. No. 3. [in Russian].
4. Demidova, E.V. (2013). Rehabilitation of industrial territories as a part of urban space Yekaterinburg: Academic Bulletin UralNIIproekt RAASN, №1 [in Russian].
5. Patsyuk, V.S. (2011). Krivoy Rog National University Analysis of the world experience of the formation of tourism of the industrial heritage Theoretical, regional, applied directions of development of anthropogenic geography and geology: materials of the Third International Scientific Conference. Kryviy Rih: Publishing House [in Ukrainian].
6. Kurna, O.S. (2013). Changing the role of the museum in the transition from an industrial society to a consumer society Kyiv: Philosophical Anthropology and the Philosophy of Culture [in Ukrainian].
7. Vysheslavsky, G. (2006). Modern visual art of Ukraine in the period of postmodernism Essays on the history of fine art of Ukraine of the XX century. Kyiv: Intertekhnologiya [in Ukrainian].
8. Chepelyk, O. (2009). Interaction of Architectural Spaces of Contemporary Art and Modern Technologies or Multimedia Utopia Kyiv: IPSM NAMU [in Ukrainian].
9. Efimova, G. (2013). Contemporary artistic practices in urban space as a means of actualizing collective cultural memory: Western European and Ukrainian experience Kyiv: Autograph Art Autobiography: Sob. sciences work of the Department of ITM LNAM No. 6-7 [in Ukrainian].